

تسلیةُ المجالس و زینة المجالس

(کتاب حدیثی از قرن دهم)

(قسمت اول)

علی صدرایی نیا

کتابهای حدیثی شیعه که قبل از سال ۱۰۰۰ ه.ق تدوین و تألیف شده‌اند، ارزش فوق‌العاده‌ای دارند. مؤلفان این گونه کتابها با توجه به دسترس داشتن به منابعی که منحصرأ در اختیار آنها بوده، احادیثی را در کتابهای خود درج نموده‌اند که در سایر کتابهای حدیثی شیعه یافت نمی‌شود.

یکی از این کتابها که نسخه منحصراً آن، تاکنون از دستبرد حوادث مصون مانده، و متأسفانه تا به حال در جایی معرفی نشده، کتاب «تسلیة المجالس و زینة المجالس» است. مؤلف در این کتاب کوشیده تا زندگانی ائمه معصومین -ع- را از طریق روایات صحیح و مورد اعتماد بزرگان شیعه، تدوین نماید. و لذا این کتاب، یکی از منابع علامه مجلسی در تدوین کتاب «بحار الانوار» بوده است. در این مقال، این کتاب و مؤلف آن معرفی می‌گردد:

نسخه منحصراً کتاب

نسخه منحصراً این کتاب، به همت علمای خوی، از دستبرد حوادث در امان مانده و هم

اکنون در کتابخانه مدرسه نمازی خوی^۱ به شماره ۴۵۹ نگهداری می‌شود. این نسخه در بیش از سیصد ورق و به خط نسخ نازیبا تحریر شده است. اندازه آن ۲۰×۱۴ سانتی متر و هر صفحه دارای ۲۲ سطر می‌باشد. و به دلالت کاغذ و خط و تملکهای آن، در عصر مؤلف نگاشته شده و تا به حال، تنها نسخه شناخته شده این کتاب است.

نام کتاب

نام کتاب، طبق تصریح مؤلف در مقدمه آن، «تسلیة المجالس و زینة المجالس» است. با توجه به اینکه این کتاب در دسترس علما نبوده و همچنین به سبب ترکیب نام آن از دو بخش، عده‌ای از بزرگان آن را دو کتاب تلقی نموده‌اند. چنان که شیخ آقا بزرگ در «الذریعة»، آن را یک بار در ماده «تاء» و بار دیگر در ماده «زاء» عنوان کرده است.^۲ البته خود آن بزرگوار با استناد به نقل علامه مجلسی، تذکر داده که اینها هر دو نام یک کتاب هستند، نه اینکه هر کدام نام مستقل بر کتابی.

همچنین، با توجه به اینکه موضوع این کتاب، زندگانی اهل بیت -ع- می‌باشد، و خصوصاً در آن به زندگانی سیدالشهدا توجه خاصی شده، به «مقتل الحسین» نیز مشهور گردیده است (که بازگو خواهد شد).

مؤلف

نام مؤلف، آن چنان که در ظهر نسخه مذکور درج گردیده، چنین است:
«زین الخطباء سید محمد بن ابی طالب بن احمد بن محمد المنشی بن طاهر بن بحیی
بن ناصر بن ابی العز الحسین الموسوی الحائری الکرکی منشأ و مولدأ.»

۱. مدرسه نمازی خوی، توسط مرحوم شیخ محمد نمازی خویی، در سال ۱۲۰۰ ه.ق در شهر خوی، تاسیس گردیده و تا به حال دایر می‌باشد. علمای زیادی در این مدرسه مراتب تحفیل و کمال را طی نموده‌اند. این مدرسه دارای دو کتابخانه است: کتابخانه کتب چاپی، دارای بیش از ده هزار جلد کتاب و کتابخانه نسخ خطی، دارای هشتصد نسخه خطی؛ فهرست این نسخه‌ها تهیه گردیده و هم اکنون در زیر چاپ می‌باشد و به زودی تقدیم اهل علم و معرفت خواهد شد.

۲. الذریعة: ۱۷۹/۴ و ۹۴/۱۲

از این نوشته معلوم می‌گردد که وی در «کُرک»^۳ متولد شده و در همان ناحیه نشو و نما یافته است و به لقب کرکی اشتهار داشته است. مؤلف، در کتاب خود ذکر می‌کند که مدتی نیز ساکن دمشق بوده، ولی به جهت اینکه موفّق به اظهار دین و مذهب خود در آن شهر نبوده، آن مدّت را از ایّام هدر رفته عمر خود می‌داند و از اینکه توانسته از آن شهر کوچ کند و در کربلای مُعلّی و کنار مرقد مطهّر حسینی رحل اقامت افکند؛ اظهار رضایت و خوشحالی می‌کند و آن را از توفیقات الهی در حق خود می‌داند.

از سال تولد و مدت عمر وی چیزی نمی‌دانیم و شرح حال نویسان، تا آنجا که نگارنده استقصا نموده، متذکر حالات وی نشده‌اند. تنها اطلاع ما از وی، از طریق همین کتاب می‌باشد. او در کتاب خود ذکر می‌کند که در سال ۹۲۱ هـ، حج نموده و در سال ۹۵۵، کتاب «السجع النفیس» را تألیف کرده است. از اینجا می‌توان حدس زد که وی به هنگام تألیف این کتاب، بیش از پنجاه سال داشته است.

او همچنین در این کتاب از تألیفات خود نیز یاد می‌کند که ما جداگانه به آنها خواهیم پرداخت.

همچنین از همین کتاب برمی‌آید که مؤلف، ملقب به فخرالدین و شمس‌الدین بوده است. و از لقب «زین الخطباء» که به اول نام وی در آغاز نسخه اضافه شده می‌توان فهمید که او از خطبای مشهور عصر خود بوده که البته خطبه‌های وی در این کتاب، گواهی‌گویی بر این مطلب‌اند.

اعتبار کتاب

سعی مؤلف در این کتاب، بر آن بوده که تاریخ ائمه - علیهم‌السلام - را از احادیث صحیح نقل نماید و از آوردن احادیث ضعیف و غیر قابل اعتماد خودداری نماید. خود در این مورد می‌نویسد:

«ولم اورد فیه من الاحادیث إلا ما صحّحه علماءنا ورّجّحه أعلامنا ودوّنه فی کتبهما و نقلوه عن ائمتهم».

علاوه بر اظهار مؤلف، اعتماد علامه مجلسی (ره) بر این کتاب، خود دلیل اعتبار آن است. علامه در مقدمه «بحار الانوار»، در ذکر مصادر کتابش، در دو جا

۳. «کُرک» که از قدیم به نام «کُرک نوح» نامیده می‌شود. روستایی است در جبل عامل لبنان.

نام این کتاب را با این تعابیر ذکر نموده است:

«و کتاب مقتل الحسین صلوات الله علیه، المسمى بتسلیة المجالس وزینة المجالس،
للسید النجیب العالم محمد بن ابی طالب الحسینی الحائری».^۴

و در توثیق مصادر کتاب «بحار» فرماید:

«و کتاب تسلیة المجالس، مؤلفه من سادة الأفاضل المتأخرین و هو کتاب کبیر مشتمل
علی اخبار کثیرة اوردنا بعضها فی المجلد العاشر».^۵

متأسفانه این کتاب، برای مدتی مدید، در دسترس علما نبوده، لذا، جز آنچه از
مرحوم مجلسی نقل شد، اظهار نظری در مورد محتوای آن، از سایر علما به دست ما
نرسیده است. و همین امر، موجب شده که در کتابشناسی‌ها، این کتاب، به صورت مجمل
یا اشتباه نقل شود. اینک تعابیر علمایی که کتاب را ندیده‌اند از این کتاب، به صورت
مختصر نقل می‌شود:

خوانساری در «روضات الجنات» در شرح حال محمد بن ابی طالب استرآبادی، برای رفع
توهم، و اشتباه نشدن وی با مؤلف مورد بحث ما می‌نویسد:

ثم لیعلم ان هذا الرجل غیر محمد بن ابی طالب الحسینی الحائری الذی کان هو ایضاً
كما فی رجال النیشابوری من جملة المشایخ وله کتاب «تسلیة المجالس» و «زینة
المجالس» کلاهما فی مقتل مولانا الحسین - ع - .^۶

از اینکه وی این کتاب را دو کتاب پنداشته کاملاً واضح است که کتاب در دسترس وی
نبوده است. همچنین وی تصریح دارد که این مطلب را از کتاب «رجال نیشابوری» نقل می‌کند
و از اینجا معلوم می‌شود که نیشابوری^۷ نیز به کتاب دسترس نداشته است.
کنتوری در «کشف الاستار» فقط نام کتاب و مؤلف آن را آورده، بدون آنکه به

۴. بحار الانوار: ۲/۱

۵. بحار الانوار: ۴۰/۱

۶. روضات الجنات: ۳۵/۷

۷. میرزا محمد بن عبدالنسی بن عبدالصانع نیشابوری اخباری، مفتول در ۱۲۳۲ هـ. ق.؛ او سه کتاب در علم رجال تألیف
نموده به نامهای «صحیفة الصفا»، «کلیات الرجال» و «تقریم الرجال»، که هیچکدام از این سه کتاب به چاپ
نرسیده‌اند [ر.ک الذریعة: ۱۴۵/۱۰].

نسخه یا نسخه‌های آن اشاره داشته باشد.^۸

نقه الاسلام تبریزی نیز در «مرآة الکتب» نام کتاب و مؤلف آن را به نقل از «روضات الجناب» نقل نموده است.^۹

آنچنان که ذکر شد، شیخ آقا بزرگ تهرانی در «الذریعة» در دو مورد نام این کتاب را آورده و هر دو مورد، صراحت دارد بر اینکه او نسخه‌ای از کتاب را در دسترس نداشته است.^{۱۰} کتابشناس خبیر، علامه سید عبدالعزیز طباطبایی (متوفای ۱۴۱۶ هـ) در سفری که در سال ۱۳۷۳ شمسی به خوی داشته، نسخه منحصر این کتاب را (که بعداً به تفصیل یاد خواهد شد) در مدرسه نمازی خوی رؤیت نموده و از آن در کتاب «ثمرات الاسفار» خود مفصلاً یاد کرده است. وی، همچنین، در کتاب «الغدیر فی التراث الاسلامی»، یکی از خطبه‌های مؤلف را در باره روز غدیر به نقل از همان نسخه یاد کرده است.^{۱۱}

این بود آنچه که تا به حال در مورد این کتاب و مؤلف آن اظهار نظر شده است؛ و ملاحظه می‌شود که بجز مورد اخیر، چون نسخه در اختیار علما نبوده، مطالب قابل توجهی به دست نداده‌اند. اکنون با توجه به منحصر بودن نسخه موجود از این کتاب، از روی همان نسخه، اطلاعات مربوط به کتاب و مؤلف را تقدیم خوانندگان می‌داریم (بمنه و کرمه):

سبب تألیف کتاب

مؤلف در مورد علت اقدام خود به تألیف کتاب، چنین می‌گوید که کتابی به فارسی مشاهده کردم که شامل ده مجلس بود و برای عزاداری دهه اول محرم نوشته شده بود. لذا من هم به تاسی از مؤلف آن کتاب، شروع به تألیف کتاب حاضر، به همان سبک، در ده مجلس برای عزاداری دهه اول ماه محرم، به زبان عربی نمودم.

او همچنین در مقدمه کتاب از شاه اسماعیل صفوی یاد می‌کند و خدمات وی را در جهت نشر مذهب تشیع می‌ستاید.

۸. کشف الحجب والأستار عن احوال الکتب والأسفار، اعجاز حسین الکتوری: ۱۲۱

۹. مرآة الکتب: ۱۴۴/۲

۱۰. الذریعة: ۱۷۹/۴ و ۱۹۴/۱۲

۱۱. الغدیر فی التراث الاسلامی، چاپ دوم: ۲۴۵

همچنین در مجلس اول کتابش، خطبه‌ای را که در سال ۹۲۱ هجری در مشهد حائری انشا نموده، درج کرده است. و نیز از تألیف کتاب دیگر خود «السجع النفیس» در سال ۹۵۵ هجری یاد می‌کند. و از اینجا مشخص می‌شود که تألیف کتاب حاضر، بعد از این تاریخ صورت گرفته است. مؤلف همچنین در مقدمه کتاب، متعهد می‌شود که تنها احادیث صحیح را از کتب علمای شیعه در کتابش نقل کند و از آوردن احادیث ضعیف پرهیزد.

فصول کتاب

آنچنان که گفته شد، مؤلف، کتابش را در یک مقدمه و ده مجلس تنظیم کرده است. فصول کتاب، بسیار مفصل است و اغلب از پنجاه صفحه تجاوز می‌کند. و این است فهرست مطالب مجالس کتاب:

المجلس الاول: فی ذکر امورٍ تتعلّق بظلامه ابی عبدالله الحسین علیه السلام،

المجلس الثاني: فی ذکر سید المرسلین و ذکر وفاته و ذکر امورٍ تتعلّق بظلامه اهل بیته الطاهرين،

المجلس الثالث: فی ذکر شیءٍ من فضائل امیر المؤمنین -ع- و ذکر ادلة شریفة علی فرض امامته و

ذکر فاطمة الزهراء علیهما السلام،

المجلس الرابع: فی ذکر الحسن بن علی بن ابی طالب علیهم السلام،

المجلس الخامس: فی ذکر احوال الحسین بن علی بن ابی طالب علیهم السلام،

المجلس السادس: فی ذکر ماتم الحسین علیه السلام و ذکر معاوية و یزید،

المجلس السابع: فی مسیر الحسین علیه السلام و من تبعه من أهله و اخوانه و بنی أخیه و بنی عمه،

المجلس الثامن: فی ذکر ما جرى بعد قتل الحسین -ع- فی سبی و غیره،

المجلس التاسع: التعزیه التي سماها المصنف بمجرية العبرة و محزنة العترة،

المجلس العاشر: فی فضل زیارته.

بحث در مورد این کتاب نفیس را در اینجا خاتمه می‌دهیم و کاوش در باب سایر تألیفات مؤلف و ارائه نمونه‌هایی از مطالب مندرج در کتاب و نیز معرفی منابعی که مؤلف از آنها بهره جسته را به گفتاری دیگر موکول می‌داریم.

والسلام خیر ختام